

IX 6,15

Inštitut za geografijo
Univerze v Ljubljani

Vladimir Klemenčič

O NOVEM OKOLJU KOROŠKIH SLOVENCEV V AVSTRIJI

Ljubljana 1971

Juv. št. 87

Inštitut za geografijo
Univerze v Ljubljani

Vladimir Klemenčič

O NOVEM OKOLJU KOROŠKIH SLOVENCEV V AVSTRIJI

Koroški Slovenci predstavljajo narodnostno manjšino, ki se je obdržala kljub dolgotrajnemu in izredno močnemu raznarodovalnemu pritisku. V njihovem boju za obstoj se medsebojno povezano delovali številni negativni činitelji politične, socialne, gospodarske in prostorske nerave. Nosilec raznarodovalnega pritiska je bila številčno in ekonomske močnejša narodnostna skupina, medtem ko so Slovenci na Koroškem skoraj v celoti pripadali vse do zadnjih dveh desetletij socialno najšibkejšemu sloju kmečkega prebivalstva. Prostor, na katerem so prebivali, pa je bil gospodarsko nerazvit, avtarističen in zaprt za evropske politične in gospodarske tokove.

Po drugi svetovni vojni, zlasti pa v zadnjem desetletju, moremo na Koroškem slediti, pospešenemu gospodarskemu razvoju. Ta se kaže v gospodarskem povezovanju in vključevanju Koroške v mednarodno delitev dela. Pri tem stopata posebej v ospredje turizem in promet.

Če bi merili intenzivnost in vlogo turizma po številu nočnin, lahko ugotovimo, da letih zabeležijo samo na južnem, s Slovenci poseljenem delu Koroške, vsaj trikrat več kot na celotnem ozemlju SR Slovenije. Odpiranju Koroške zunanjemu svetu daje še poseben poudarek prometno tranzitna vloga.

Ta postaja vse intenzivnejša s stopnjevanjem gospodarskega razvoja Jugovzhodne Evrope, ki se vse bolj vključuje v mednarodne

tržne

tokove, ki se pretakajo v obliki blagovnega prometa skozi Koroške v Zahodno Evropo in obratno. Še posebej je pa poudarjena transitna vloga Koroške s oblikovanjem tokov mednarodnega turizma, ki se odvija iz Zahodne in Severne Evrope čez Koroške v Italijo, v Jugoslavijo ter v druge države Jugovzhodne Evrope.

Kot element gospodarskega razvoja in oblikovanja novega okolja koroških Slovencev igra pomembno vlogo industrializacija, ki sajema v svoji specifični obliki tudi podeželje Južne Koroške. Gospodarsko je tudi pomembna izgradnja hidrocentral na Dravi.

Med pomembne elemente gospodarskega in prostorskega odpiranja Koroške, sodi odprtost meje. Zato se je prav v zadnjih petih letih intenziviral promet med Koroške in Slovenijo. Za koroške Slovence pa je odprtost meje še posebej pomembna, ker se je povečalo število drobnih osebnih zvez med koroškimi Slovenci in Slovenci v ERS, ki so inicirane iz različnih motivov, kulturnih izletniških in nakupovalnih. Prav nakupovalni in izletniški motivi Slovencev iz SR Slovenije se izražajo v pogostejšem potovanju na Koroško, kar je pomemben dejavnik, ki se sicer počasi, toda zelo senzeljivo uveljavlja v vlogi utrjevanja boljših medljudskih in človeških odnosov med prebivalstvom SR Slovenije in Koroške. Zelo pomemben vpliv pa ima ta element tudi na izboljšanje odnosov med slovensko in nemško govorečim prebivalstvom Južne Koroške. Slovenija s slovensko kulturo in s elementi družbene politične strukture se je zlasti pri maljšanju prebivalstvu obeh narodnostnih skupin na Južni Koroški v zadnjih letih močno približala, kar vpliva na izboljšanje odnosov mladine obeh narodov. Posebej pa moramo poudariti, da se slovenska mladina Južne Koroške ne glede na njeno idejno pripadnost vse bolj navezuje na matično Slovenijo. Odpiranje Koroške mednarodnim gospodarskim tokovom, ki je povezana s notranjo gospodarsko preobrazbo oprem-

lja proces preobrazbe socialne in gospodarske strukture slovenskega prebivalstva na Koroškem. To je proces, ki je povezan z raskrojem klasične agrarne in oblikovanjem nove, moderne industrijske civilizacije.

Za točnejšo opredelitev in oseno tega procesa nimamo na razpolago ustreznih statističnih podatkov, saj statistika ne zbira podatkov najrazličnejše gospodarske in socialne narave ločeno za slovensko in ločeno za nemške govoreče prebivalstvo. Hudo nasilje germanizacije, ki ga mora preživljati slovensko prebivalstvo na Koroškem različno intenzivno in v različnih oblikah že pol druge stoletje, ga sili k določeni anonimnosti, kar otežkoča ocenjevanje števila Slovencev, njihovo prostorsko razporeditev in razmerje med številom slovensko in nemške govorečega prebivalstva.

Slovensi na Koroškem se doživljali germanizacijo v različnih oblikah prikritega in nepkritega političnega, socialnega in gospodarskega pritiska. Oblike, ki so značilne za klasično agrarno družbo pol pretekle in pretekle dobe so slovenski zgodovinarji zelo natančno in podrobno opredelili. (Fran Zwitter, Bogo Grafenauer, Janke Pleterski, Tone Zorn)

V slovenski znanstveni literaturi so zelo nazorno osvetljene v tuji literaturi pa potrjene, vse oblike diskriminacije Slovencev pri popisih prebivalstva, ki so bile navezane na vprašanje občevalnega jezika. Metodologija, priprave, izvedba in interpretacija rezultatov popisov o občevalnem jeziku, je bila tudi po drugi svetovni vojni domena Slovencev najbolj sovražne organizacije na Koroškem "Heimatsdiensta".

Prve informacije o načinih kategorizacije prebivalstva po občevalnem jeziku, ki so predvidene pri bodočem popisu prebivalstva maja 1971, kažejo, da bo to pot diskriminacija za Slovence na Koroškem še večja.

S socialno ekonomskimi spremembami v zadnjih letih, ki so vezane na politično, gospodarsko in kulturno odprtost ter notranjo socialno gospodarsko preobrazbo, se pojavlja germanizacija v novih oblikah, ki so vezane na zakonitosti družbene ekonomskega razvoja industrijske družbe. Te, žal, doslej niso bile s konkretnimi empiričnimi raziskavami še teoretično jasno opredeljene, ker smo s raziskavami tega problema še na zelo skromnem začetku. Za nas Slovence, ki živimo kar v treh državah kot narodnostna manjšina, bi bile raziskave v tej smeri prav gotovo najno potrebne.

Organiziranost pritiska germanizacije se kaže na Južnem Koroškem v najbolj otipljivi obliki kot še rečeno ob popisih prebivalstva ter vsake leto v času vpisa otrok v šole. Vpis je povezan s vsakoletnim prijavljanjem otrok k pouku slovenščine. Če podrobnejša analiza samo teh dveh pojavov bi nam pokazala, da so raznarodovalne sile, ki delujejo proti Slovencem, organizirane in, da razpolagajo zato tudi s materialnimi sredstvi in sredstvi informacije.

Dolgotrajni raznarodovalni pritisk in uveljavljanje novih oblik raznarodovanja niso mogle ostati brez posledic.

Le-te se izražajo v skrčenju s Slovenci poseljenega ozemlja na Južnem Koroškem, v zmanjšanju absolutnega števila Slovencev, v velikem številu doseljenih Nemcev ter v velikem številu penamčenega prebivalstva slovenskega porekla. V vsej dobi raznarodovalnega pritiska se je morale slovenske prebivalstvo izseljevati v tujino. Ker so Slovenci večinoma pripadali šibkim socialnim skupinam kmečkega prebivalstva, niso mogli v zadostni meri ščiti. Izseljevati so se morali v manjše kraje Koroške in Avstrije, v druge kraje Evrope in v Ameriko. Na Južnem Koroškem pa se se kljub počasnemu gospodarskemu razvoju doseljevali Nemci, ki so uživali prednost pri zaposlovanju in rabi ^{svojnega} slovenskega jezika. Prav to pa so odrekli Slovencem.

Ker so imeli nemški doseeljenci prednost pri zaposlovanju v nekmečkih poklicih, v upravi, prometu in industriji, se je na področjih koncentracije delovnih mest v nekmečkih poklicih moral skoraj v celoti usakniti slovenski jezik nemščini. Tako je nastal poselitveni pas na še pred sto leti skoraj čisto slovenskem ozemlju med Gospe Svete, Celovcem, Vrbskim jezerom, Beljakom in Vrati v Ziljski dolini s sorazmerno nizkim številom slovenskega in spleh avtohtonega prebivalstva. Po plebiscitu, zlasti pa med drugo svetovno vojno in po njej se je morala ^{umikati} slovenska govorica nemški govoricici na novo doseljensmu nemškemu alohtonemu prebivalstvu na območju med Beljakom in Belskim jezerom ter na vse strani okoli Celovca. V te predale so se razširila gravitacijska območje dnevne migracije delovne sile obeh večjih mest, Beljaka in Celovca, kar je pritegnilo k naselitvi nemško govoreče prebivalstvo iz mest pa tudi iz drugih delov Avstrije v to področje. Med njimi je tudi dosti takih Nemcev, ki so se sem priselili po drugi svetovni vojni iz vzhodnoevropskih držav.

Kljub raznoredovalnemu pritisku, ki se je izražal v doseданjem političnem in gospodarskem odnosu avstrijskih oblasti do Slovencev, se je obdržalo bolj ali manj sklanjeno slovensko jezikovno ozemlje med Šmohorjem na Zahodu in Labotom na Vzhodu, v Ziljski dolini, v Rožu in v Podjuni, tega pa še v hribovje med Vrbskim in Osojskim jezerom ter tja do Djekše, severno od Velikovca pod Svinje ~~območje~~. Na tem ozemlju uporablja slovenščino kot obdevalni jezik po podatkih avstrijskega popisa prebivalstva leta 1951 na področju južno od Drave, med Labotom in Št. Jakobom v Rožu več kot polovica prebivalstva. Znotraj tega ozemlja uporablja slovenščino kot obdevalni jezik manj kot petina prebivalcev, le na maloobsežnih ozemljih mest v Železni Kaplji, Dobri vasu, Pliberku in v Borovljah. Na ozemlju med Dravo in Karavankami na jugu ter med Rožekom, Št. Jakobom in Erneo, na ozemlju občine Kostanj med Vrbskim in Osojskim jezerom, ter na obsežnem ozemlju v širši okolici

Velikoveca uporablja slovenščino v vsakodnevnem življenju več kot tretjina, v Ziljski dolini, med Podkloštrom in Šmohorjem pa več kot polovica prebivalcev. Če pomislimo, da ta prikazana podoba jezikovnih razmer na Koroškem ni nastala s takimi metodami isvajanja popisa prebivalstva po občevelnem jeziku, bi bile objektivne in dobronamerne za Slovence (glej priloženo karto 1), vidimo, da se je slovenske prebivalstvo na Južnem Koroškem obdržalo na velikem delu ozemlja, ki je bilo še sredi 19. stoletja sklenjeno slovenske etnične ozemlje.

Pod vplivom gospodarskega razvoja, turizma, prometa in industrije se je na jezikovno mešanem ozemlju Južne Koroške močno spremenila socialna struktura prebivalstva. Med tem ko je imela velika večina podeželskih občin do druge svetovne vojne več kot polovico kmečkega prebivalstva in večina občin manj kot četrtino industrijskega prebivalstva, pa ima leta 1961 še večina občin manj kot četrtino kmečkega, ter večina več kot tretjino industrijskega prebivalstva.

Na podeželju prevladuje delavske-kmečka struktura prebivalstva, za katero je značilno, da kmečka gospodarstva niso več v posesti gospodinjestev, ki se preživljajo izključno iz kmetijstva terveč del odraslih članov, večinoma že gospodarji in odrasli otroci, delajo izven kmetijstva. V prostem času pa ti pomagajo ženam pri delu na kmetijah. Češ je turizem že predril v vse predele narodnostno mešanega ozemlja, postaja turizem takin gospodinjestvom tudi dodaten vir dohodka. Na ta način si ob sicer napornem delu nekdanja čista kmečka gospodinjestvaboljšujejo svoj socialni položaj. Prilagajanje turizmu pa vpliva na preraščanje kmečkih domov tudi v penzione in druge tipe gostinjskih obratov, odnoano v dejavnosti, ki služijo turizmu. To socialno prestrukturiranje prebivalstva in navezanost gospodinjestev na tri vire dohodkov je sadržale razseljevanje celotnih gospodinjestev avtohtonega prebivalstva, ki si na malih kmetijah brez dodatnih dohodkov izven kmetijstva ne bi

negli ustvariti pogojev za normalno življenje družine.

Narodnostno mešano ozemlje Koroške moramo razdeliti glede na intenzivnost razvoja turizma, prometa, industrije in drugih gospodarskih dejavnosti na dve področji:

1. takesovane centralno gospodarske območje, območje gospodarske in prebivalstvene koncentracije s stopnjevanjem razvojem gospodarstva in hitro rastjo prebivalstva.
2. območja s počasnejšo rastjo gospodarstva ter s počasnejšim naraščanjem, stagnacije ali nazadovanjem prebivalstva (karta 2):

V centralnem področju so koncentrirani: turizem s centralnimi turističnimi kraji, industrija različnih vej ter trgovina in promet. V to območje sta tudi vključena največja kraja Koroške, Celovec in Beljak ter Št. Vid na Glini. Centralno območje zavzema obsežen prostor, ki se na narodnostno mešanem ozemlju razstesa od Celovca, mine Vrbskega jezera do Beljaka, vzhodno od Celovca do občine Tinje, južno od Beljaka pa proti Doškemu jezeru. Od ostalega jezikovno mešanega ozemlja Južne Koroške se vključuje v ta prostor še hribovje Osojskih Tur s občino Kestanje in hriboviti svet Gur v pasu med občinami Loga vas na zahodu in Medgorje na vzhodu. Obsežno področje narodnostno mešanega ozemlja, ki obsega Spodnji in Zgornji Rož, Podjuno in območje Karavank od Drave ter Velikovške Podgorje med Dravo in Svinje, ter srednji del Ziljake doline, pa ostaja bolj agrarne. To bolj agrarne območje, ki je ostale izven centralnega območja, prevzema funkcije turizma in oddiha, je pa tudi redkeje posejane s industrijskimi obrati kot centralno področje. Taka delitev na centralno področje in na področje s počasnejšim gospodarskim razvojem pomeni hkrati tudi meje med področji različnega socialnega in ekonomskega razvoja.

Prostor izven centralnega območja zagotavlja svojemu prebivalstvu zaradi gospodarske razvejanosti in polistrukturalnosti bolj pestro izbiro delovnih mest, s katerimi lahko krije pot-

robo in boljše delovne sile s različno kvalifikacije in s različno starostjo obeh spolov.

Gospodarstvo ostalega dela narodnostno mešanega ozemlja pa zaradi monostrukturnosti gospodarstva, zasnovanega na kmetijstvu in počasno razvijajoči se industriji ter turizmu, ne more pokrivati želja vsega prebivalstva po zaposlitvi. Na tem področju prevladujejo meška delovna mesta, ki terjajo nižjo kvalifikacije in zato nudijo tudi nižji dohodek. Pomanjkuje delovnih mest za zaposlitev žensk. Rast delovnih mest pa je mnogo počasnejša od prirodne rasti odraslega prebivalstva in rasti tiste še odrasle delovne sile, ki si mora zaradi racionalizacije kmetijstva iskati zaposlitev izven kmetijstva.

Na celotnem področju narodnostno mešanega ozemlja se glede možnosti zaposlitve najbolj prizadeta območja vzhodne Podjune, severnega vzhoda Karavank ter krajev pod Svinjo, ki leže prometno tako neugodno, da se ne moreje več vključevati v tokove človeške migracije delovne sile. Ker je delovna sila iz teh področij slabo kvalificirana, se tebe odloča za preselitev v centralno gospodarske območje Koroške, saj si s relativno niskimi dohodki le teško krije svoje bivanje v centralnem območju. Prav zato se od tedaj taka odvisna delovna sila, ki ni vezana na lastništvo kmetije, odseljuje v kraje izven Koroške, kjer so s zaposlitvijo zagotovljeni osnovni življenjski pogoji. Iseljuje se se slasti v zahodne dele Avstrije, v Nemčijo in v Švice.

Te splošne tendence prehajanja kmečkega prebivalstva v nekmečke poklice, ki so povezane s vse večjim zaposlovanjem odraslih članov kmečkih gospodinjstev ter s vse večjim uveljavljanjem "kmečkega turizma", spremlja tudi oblikovanje strukture slovenske inteligence. Bolj skromnim začetkom tega procesa moramo slediti že v prvih letih po drugi svetovni vojni. V sedanjih petih letih se pa s stalnim večanjem števila maturantov na slovenski gimnaziji ta proces stopnjuje. Nagle se povečuje število koroš-

kih Slovencev z maturo, z višješolske ali visokošolske diplome. Na Pedagoški akademiji v Celovcu je letos vpisanih okoli 50 slušateljev slovenske narodnosti, na Dunaju študira na Univerzi in na visokih šolah okoli 70 študentov slovenske narodnosti, ki se večinoma zbirajo v "Klubu slovenskih študentov", v Grazu študira na Univerzi in visokih šolah okrog 15 študentov slovenske narodnosti. Nekateri študentje slovenske narodnosti iz Južne Koroške pa študirajo v Salzburgu.

Na slovenski gimnaziji v Celovcu je vpisanih okoli 430 dijakov, na nemških srednjih šolah pa okoli 70 slovenskih dijakov. Okoli 70 učencev je vpisanih na slovenskih gospodinjskih šolah v Št. Jakobu in Št. Rupertu pri Velikemcu ter v kmetijski šoli v Podravljah.

Neznatno število slovenskih učiteljev na Južni Koroški po drugi svetovni vojni je preraslo na okoli 80, število srednješolskih profesorjev slovenske narodnosti presega število 30. Po vseh Južni Koroški imajo svoje ordinacije zdravniki slovenske narodnosti; več Slovencev je tudi v vrstah živinozdravnikov. Posamezni koroški Slovenci z visoko kvalifikacijo službujejo tudi pri deželni vladi ter pri kmetijskih okrajnih zbornicah. Proces, ki vodi k izboljšanju gospodarske in socialne strukture slovenskega prebivalstva na Južni Koroški je sicer razveseljiv, saj je bilo slovensko prebivalstvo še do konca druge svetovne vojne skoraj v celoti agrarno, število takih, ki so imeli srednješolsko in visokošolsko izobrazbo pa je bilo med njimi neznatno. Podčrtati pa moramo, da bi podrobnejše analize najbrže pokazale, da je proces prestrukturiranja slovenskega prebivalstva iz agrarne v neagrarno strukturo počasnejši pri slovensko govorečem kot pri nemško govorečem prebivalstvu. Nadalje je treba podčrtati, da tip mešanega delavsko kmečkega gospodinjstva, ki si ustvarja dohodke iz gospodarskih dejavnosti ni najbolj zdravo ishodišče za nadaljni socialni razvoj slovenskega prebivalstva.

Delavec, ki dela na zemlji in hkrati na nekmečkem in manj kvalificiranem delovnem mestu izven doma ob veliki izgubi časa in energije za potovanje na delo, iz obeh virov skupaj ne dosega dohodka kvalificiranega delavca. Potrebno je še posebej podčrtati, da si tako delavci polkmetje ne morejo privoščiti stalnega izobraževanja, ki ga narekuje tehnološki razvoj zato zaostajajo v socialni mobilnosti. Prav to je zavora za socialni razvoj Slovence kot posameznika in slovenske skupnosti kot celote.

Kljub relativno velikemu porastu števila Slovencev z visokošolsko izobrazbo skoraj ne moremo teh zaslediti na vodilnih delovnih mestih, ki odločajo o gospodarskem, socialnem in političnem razvoju Južne Koroške, pa naj si bo to v uradih deželne vlade kot v deželnih zbornicah, na pošti, pri železnici, zavodih za socialno zavarovanje in podobno.

Z a k l j u č e k

Slovensko prebivalstvo na Južnem Koroškem je v zadnjih desetih letih bistveno spremenilo svojo socialno strukturo. Kmečko prebivalstvo, ki je bilo v prvih letih po drugi svetovni vojni pri Slovencih v močni prevladi, se je močno razslojilo in skrcnilo na dobro tretjino. Velik odstotek slovenskega prebivalstva živi v delovsko kmečkih gospodinjstvih z dvojnimi ali celo trojnimi viri dohodka. Izven kmetijstva zaposleno slovensko prebivalstvo se deli na dva dela: na nekvalificirano delovno silo polkmetov, ki živi po vaseh ter na skupino izobražencev, med katerimi prevladujejo učitelji, profesorji in duhovniki, ki žive v lokalnih središčih na podeželju jezikovno mešanega ozemlja in le v majhni meri v Celovcu. Od ostalih poklicev izobražencev so osembe vredni še zdravniki in živinozdravniki, ki prav tako večinoma žive in opravljajo svoje prakso na podeželju.

Med študenti, ki študirajo na fakultetah, se spreminja struktura

glede na smer študija. Nekoliko večje je število študentov medicine, tehnike in prava, vendar je še sorazmerno veliko število vpisanih na filozofskih fakultetah predvsem na Dunaju in Grazu.

Pri poklicni strukturi koroških Slovencev lahko govorimo o treh prevladujočih skupinah, o skupini kmetov, o skupini polkvalificiranih delavcev, o skupini učiteljev, profesorjev in duhovnikov. Zelo slabo so zastopani za bodoči socialni in ekonomski razvoj pomembne skupine: skupina pravnikov, ekonomistov, skupina akademskih poklicev, ki so vezani na turizem, urbanizem in na regionalno prostorsko planiranje, ter skupina srednjekvalificiranih kadrov. Vzrok za pomanjkanje teh skupin med slovenskim prebivalstvom je iskati v zavestnem usmerjanju slovenske skupnosti k študiju mladine za učnovzgojne poklice in v pomanjkanju sredstev kmetov za usmerjanje svojih otrok iz najbolj slovenskih in najbolj agrarnih področij, ki imajo velik prirodni prirastek, v srednjestrokovne šole.

Problem rasti števila pravnikov, ekonomistov ter strokovnjakov za regionalno planiranje in turizem je rešljiv z usmerjanjem slovenskih maturantov za ta študij po avstrijskih univerzah.

Do kadrov določenih poklicev bi lahko prišli tudi s štipendiranjem slovenskih študentov s Koroške na ljubljanski Univerzi, za študij na drugi ali tretji stopnji, odnosno za pripravo doktoratov.

Za kmečke otroke odročnih področij bodo morali poskrbeti koroški Slovenci, v kolikor bodo hoteli izpopolniti svojo strukturo s kvalificiranimi delavci, sredstva za štipendiranje šolanja kmečkih otrok. Povečati bodo morali tudi možnosti bivanja šolske mladine v dijaških domovih v Celovcu.

Vse večje število izobražencev ter potrebe po proučevanju perečih in aktualnih problemov slovenske koroške manjšine pa narekujejo ustanovitev raziskovalnega zavoda ali inštituta

za probleme Slovencev na Koroškem. Ta inštitut, pa tudi pripadniki slovenske narodnostne skupine, ki že delajo v raziskovalnih zavodih ali univerzah v Avstriji in izobraženci, ki delajo na delovnih mestih, ki terjajo nenehno strokovno znanstveno izpopolnjevanje, bodo morali uživati pomoč pri Univerzi in znanstvenoraziskovalnih institucijah v Sloveniji.